Constantin TĂNASE
Chişinău

LIMBA NAŢIONALĂ A REPUBLICII MOLDOVA ŞI CORELAŢIA DINTRE LIMBA LITERARĂ ŞI LIMBA VORBITĂ

Tezele lingvistice antiştiinţifice, repuse astăzi cu insolenţă şi brutalitate în circuitul public, nu mai pot constitui, desigur, obiectul unor dispute ştiinţifice serioase: e un adevăr la îndemîna oricui că limba naţională a celui de al doilea stat românesc — Republica Moldova — este **limba română**.Numită chiar şi **moldovenească**, sau numai **moldovenească** de către apostolii moldovenismului, ea nu încetează de a fi **limbă română**.

Limba română — limba maternă a populaţiei majoritare din stînga Prutului — trebuie să devină obiectul unor serioase şi aprofundate investigaţii teoretice, dar nu în planul în care îşi imaginează politicienii de ultimă oră. Astăzi, cînd limba română a devenit limba naţională a unui stat independent, sunt necesare cercetări teoretice ce ţin în primul rînd de problemele corelaţiei dintre limba literară şi limba vorbită, a corelaţiei dintre limba română, ca limbă naţională a României, şi limba română, ca limbă naţională a Republicii Moldova, a raportului dintre normă şi uz etc. Acestea (şi încă atîtea altele) trebuie să devină obiectul unor cercetări obiective şi ample. Deoarece problemele nominalizate nu pot fi consumate în nişte simple note, reflecţii, vom încerca în cele ce urmează să creionăm doar unele aspecte, puncte de reper, doar unele sugestii vis-á-vis de chestiunile enumerate, fără a pretinde la nimic mai mult.

Considerăm că una din problemele fundamentale, cu largi şi profunde implicaţii teoretice şi practice, problemă care la noi nu s-a discutat ori s-a discutat doar ca element de conjunctură politică, este cea a corelaţiei dintre **limba română literară** şi **limba română vorbită** în spaţiul geografic şi politic din stînga Prutului. Cercetarea corelaţiei date a devenit o problemă de neamînat în special în ultimii ani, după proclamarea independenţei Republicii Moldova. Limba fiind elementul de fond al statalităţii, trebuie să răspundem, odată şi pentru totdeauna, la întrebarea sacramentală: **ce este limba naţională a noului stat?** — o variantă a limbii naţionale a statului român sau un dialect ridicat la rangul de limbă naţională?

Astăzi chiar şi cei mai îndoctrinaţi partizani ai moldovenismului recunosc identitatea idiomurilor vorbite pe cele două maluri ale Prutului, dar, continuă ei, respectînd dreptul istoric al populaţiei băştinaşe de a se numi moldoveni, trebuie ca şi limba lor să fie numită **moldovenească**, şi nu **română**. Odată ce se recunoaşte că şi acolo, şi aici se vorbeşte una şi aceeaşi limbă — **limba română**, — mulţi oameni de bună credinţă sunt înclinaţi să accepte această soluţie, ca una temporară şi de compromis.

Mulţi se întreabă: e atît de periculos oare, sub aspect teoretic şi

BDD-A27148 © 1994 Revista „Limba Română”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 17:00:10 UTC)

practic, glotonimul **limba moldovenească**?

Dacă ținem cont de situația lingvistică concretă existentă în Republica Moldova, precum și de mentalitățile politice și lingvistice ce i se inoculează populației decenii la rînd, acceptarea constituțională a glotonimului **limba moldovenească** este nu doar un gest nesăbuit, cu repercusiuni dintre cele mai grave asupra destinului de mîine al limbii române din cel de-al doilea stat românesc, ci un act de autoasasinare națională. Pe ce se întemeiază o asemenea concluzie apocaliptică?

În virtutea unor circumstanțe istorice crude, limba populației din stînga Prutului, cu începere de la 1812 și pînă astăzi, cu mici intermitențe, a fost tăiată de matcă, izolată politic, fiind conservată într-un mediu rusesc profund ostil evoluției ei firești.După aproape 200 de ani de captivitate și influențe nocive limba română vorbită în stînga Prutului nu este altceva decît **un grai arhaizat și rusificat** al limbii române, grai numit de băștinași **limbă moldovenească** și pe care forțele politice antinaționale vor să-l ridice la rang de limbă literară națională a statului nou format.

Realizarea acestui deziderat antiromânesc ar însemna adîncirea tot mai periculoasă a diferențelor dintre varianta orală, vorbită și cea scrisă, literară a limbii române — limba națională a Republicii Moldova și a României, a diferențelor dintre limba națională a Statului moldovenesc și limba națională a Statului român. Aceasta înseamnă în definitiv diferențierea limbii române comune, (limba standard, invarianta) în două variante: **varianta moldovenească** și **varianta românească**. Asemenea fenomene nu sunt unice în istoria evoluției limbilor. Formarea națiunii anglofone după a doua jumătate a sec.XVIII a dus la apariția a două variante ale limbii engleze — britanică și americană. O situație similară e și în cazul variantelor limbii spaniole care au devenit limbi naționale într-un șir de state independente. Cu referire la situația de la noi trebuie să observăm că în direcția diferențierii tot mai adînci dintre limba vorbită și limba scrisă acționează **nu atît factori de natură internă, sistemică, cît de natură extralingvistică.**

Adîncirea prăpastiei dintre varianta vorbită și cea scrisă a limbii naționale nu e un fenomen nou. În cehă, de ex., distanța dintre varianta vorbită și cea literară este atît de mare, încît unii cercetători sunt tentați să le trateze ca formațiuni structurale diferite — limba cehă scrisă (**spisovna čestina**) și limba cehă vorbită (**hovorova čestina**). Sau alt exemplu. Diferențele dintre variantele limbii vorbite și ale celei scrise în China sau Japonia sunt atît de adînci, încît în școli, la învățarea limbii materne, se folosesc manuale cu două variante ale limbii — scrise și vorbite. O situație similară atestăm în India, în țările Orientului arab, diferențele fiind aici nu numai de ordin lexical, ci și structural (gramatical).

Dacă e să ne referim la situația de la noi, trebuie să constatăm că diferențele dintre limba vorbită și cea scrisă sunt în temei de ordin lexical și fonetic (ortoepic) și nu de natură morfologică sau sintactică.

Oprindu-ne numai la cele examinate mai sus, ne convingem că cercul de probleme ce țin de evoluția internă și statutul funcțional al limbii oficiale din cel de-al doilea stat românesc este cu mult mai extins și nu se reduce doar la una de ordin terminologic (**limbă română — limbă moldovenească**). Astăzi se cer investigate, cu nepărtinire, asemenea

BDD-A27148 © 1994 Revista „Limba Română”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 17:00:10 UTC)

corelații: **limba vorbită — limba scrisă, limba literară** din Moldova — **limba literară din România, norma și uzul în limba română din România, norma și uzul în limba română din Moldova.**

Să încercăm să ne apropiem de una din aceste corelații - **norma și uzul.**

Stihia limbii vorbite este atît de puternică, încît, aidoma unui torent de apă dezlănțuit, șterge toate zăgazurile ce-i apar în cale. Uzul (în cazul limbii române din Moldova acesta exprimă nu atît niște tendințe interne de evoluție, cît este o consecință a influenței masive a limbii ruse), nesocotește, sfidează norma cu atîta insistență, încît devierile condamnate de lingviști cu cîteva decenii în urmă continuă să persiste.

Convențional putem admite, dacă ne referim la situația de la noi, existența a două limbi naționale — **limba română vorbită** și **limba română literară**. Reacțiile care au loc în limba vorbită nu nasc procese de evoluție și regenerare, ce ar asigura vigoarea limbii literare și ar alimenta-o în permanență cu noi capacități normative și de conotație. Acestea sunt mai degrabă reacții de blocaj a spiritului creativ, reacții de conservare și de diferențiere a limbii literare de limba vorbită.

În mod normal între limba vorbită și limba literară există o zonă invizibilă de impact și de riguroase selecții: frămîntările și furtunile semantice naufragiază anumite sensuri și forme, unele dintre acestea fiind mînate și scoase la mal, altele, tamponîndu-se de zidul normei, cer intrare în lume, legitimitare și recunoaștere necondiționată în limba literară. Procesul acesta e extrem de complex, imprevizibil chiar. Întreaga istorie a evoluției unei limbi nu este altceva decît un mare cîmp de luptă unde își încrucișează săbiile norma și uzul. Dacă biruie norma, imixtiunea cuvintelor, formelor, sensurilor etc. intruse este blocată, ele sunt împinse tot mai spre periferia zonei de impact, dacă biruie uzul — acestea obțin viză și legitimitate în limba literară, violînd echilibrul existent pînă atunci. ("Norma reflectă echilibrul (instabil) al sistemului într-un moment determinat. Schimbîndu-se norma, se schimbă echilibrul", ***Tratat de lingvistică generală***, București, 1979, p. 219).

Orișice cuvînt fiind în general o creație colectivă, inițial a fost rodul efortului unei voințe subiective. Astăzi, de exemplu, nimeni nu știe cine a fost acel geniu lingvistic inspirat care a numit **lăcrămioară** planta erbacee cu flori mici, albe și plăcut mirositoare... Spunem aceasta pentru a actualiza un adevăr axiomatic: în toate cazurile apariția unor cuvinte, sensuri, forme — acceptate sau nu de normă — este legată de un purtător de limbă concret.

Să nu se creadă că lupta dintre uz și normă e un act de scurtă durată ce se consumă în cîteva zile, luni sau ani. Un cuvînt poate deveni normă chiar la momentul nașterii sale, cum e cazul termenilor din știință și tehnică, dar pot trece zeci, și chiar sute de ani pînă a fi acceptat ca element al limbii literare sau poate fi chiar neacceptat defel. Pentru a denumi partea inferioară, dorsală a trunchiului omenesc pe care se sprijină corpul în timpul ședерii, limba română a moștenit din latină substantivul **culus.** Simțit ca indecent, limba română literară nu-l acceptă de-acum aproape două mii de ani, preferînd niște sinonime mai "culte" pentru noțiunea respectivă. Asemenea exemple se referă la limba română comună și lucrurile aici sunt mai simple.

BDD-A27148 © 1994 Revista „Limba Română”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 17:00:10 UTC)

Situația e mai complicată și reclamă investigații sistemice și extralingvistice cînd atare fenomene se produc concomitent, dar autonom, în cele două variante georgafice ale limbii române ca limbi naționale în două state diferite. Așa de exemplu, în limba română literară din Republica Moldova substantivul **culinărie** este fixat de dicționare (ca normă), în timp ce dicționarele limbii literare române editate dincolo de Prut nici nu-l atestă măcar. Ce se întîmplă, așadar, în asemenea cazuri, cînd inovația dintr-o variantă literară nu are șanse de a se generaliza și în cealaltă variantă? Indubitabil, asemenea fenomene lucrează împotriva caracterului unitar al limbii române literare, creează pericolul apariției acelui faimos specific care poate duce pînă la urmă la constituirea unor variante literare foarte diferite ale aceleiași limbi.

Desigur, corelația **normă-uz** se examinează numai în cadrul unei singure limbi literare. În ce măsură este justificată examinarea acestei corelații în cadrul unei singure limbi, dar care funcționează ca limbă națională a două state? În ce măsură un fapt de limbă acceptat ca normă în limba literară a unui stat, dar neacceptat în limba literară a celui de al doilea stat, poate fi analizat prin prisma corelației **normă-uz**? Putem admite situația cînd ceea ce e normă în limba română literară din Moldova, dar nu există în limba literară din România, să fie considerat doar un fapt al limbii vorbite comune?

Pentru a răspunde, fie și foarte sumar, la aceste întrebări ne vedem obligați să repetăm unele adevăruri arhicunoscute cititorului.

Limba națională a unui popor este totalitatea tuturor aspectelor și variantelor funcționale ale vorbirii, care este unică și comună pentru întreaga comunitate lingvistică. Limba națională cuprinde toate aspectele normate și nenormate ale vorbirii națiunii date — limba vorbită, limba scrisă, dialectele, graiurile.

În virtutea unor circumstanțe de natură extralingvistică denumirea limbii naționale poate să nu coincidă cu denumirea poporului care o vorbește. Astfel, dacă e să ne referim numai la limbile neolatine, în Mexic, Honduras, Cuba, Santo Domingo, Puerto Rico, Nicaragua, Panama, Venezuela, Columbia, Ecuador, Peru, Bolivia, Paraguay, Uruguay etc. se vorbește **spaniola**, și nu, să zicem **mexicana, panameza, cubaneza** etc. Tot astfel limba națională a Braziliei, Angolei, Mozambicului este **portugheza** și nu **braziliana, angoleza** sau **mozambicana**. La fel stau lucrurile și vis-á-vis de limbile franceză și engleză — limbi naționale și în alte state, nu numai în Franța și Anglia.

Trebuie să precizăm din capul locului că raportul dintre limba spaniolă, ca limbă națională a Spaniei, și limba spaniolă, ca limbă națională a țărilor din America Latină, nu este identic cu raportul dintre limba română vorbită în România și limba română vorbită în Republica Moldova. În America Latină spaniola a fost exportată de colonișți, pe cînd în Moldova limba română este limba băștinașilor și acești băștinași sunt români, după cum sunt români și băștinașii din România.

Nu există deci nici un argument istoric sau lingvistic care ar pleda pentru a numi limba națională a Republicii Moldova alt fel decît **limba română**. E drept, există cazuri cînd din motive politice se încearcă a declara dialectul unei limbi drept limbă de sine stătătoare; ne referim la situația catalanei, vorbită în sud-

BDD-A27148 © 1994 Revista „Limba Română”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 17:00:10 UTC)

estul Spaniei, şi la limba sardă, vorbită pe insula Sardinia, dar şi lingviştii spanioli, şi cei italieni nu recunosc caracterul de sine stătător al acestor limbi.

Caracterul de sine stătător al **limbii moldoveneşti** este negat şi de lingviştii noştri, toţi recunoscînd un singur adevăr — limba naţională a Republicii Moldova este limba română.

Dacă limba naţională este totalitatea tuturor aspectelor şi variantelor, normate şi nenormate, ale vorbirii poporului, **limba literară** este forma cea mai îngrijită şi mai perfecţionată a limbii naţionale. Limba literară în aspectul ei scris şi oral este instrumentul de lucru al instituţiilor statului, radioteleviziunii, ea deserveşte economia, ştiinţa şi cultura statului. Limba literară are caracter multifuncţional şi supradialectal, cu alte cuvinte, pentru ea sunt caracteristice toate stilurile funcţionale şi, respectiv, se opune dialectelor, graiurilor, argourilor, jargoanelor. E drept, limba literară "admite" din graiuri şi dialecte şi cîte ceva ce prezintă valoare nominativă şi expresivă, dar numai în urma unor riguroase selecţii.

Caracteristica fundamentală a limbii literare constă în caracterul ei normat.

Norma este noţiunea centrală a teoriei cu privire la limba literară. Noţiunea în cauză nu poate fi examinată autonom, ci doar în strînsă interdependenţă dialectică cu noţiunea de **uz**, fiindcă anume din impactul **normă-uz** ia naştere stabilitatea şi echilibrul în limbă, adică între limbă şi vorbire, între sistemul limbii şi realizările lui.

Norma stabileşte mijloacele fonetice (ortoepice), morfologice, derivaţionale, lexicale şi sintactice optime pentru actul comunicării, aceste mijloace sunt fixate şi recomandate de gramatici şi dicţionare, sunt respectate în limba literară orală şi scrisă.

Caracteristica fundamentală a normei o constituie stabilitatea şi caracterul ei istoric. Unitatea limbii e păstrată anume de caracterul stabil al normei pe o perioadă îndelungată de timp. Dacă norma s-ar schimba de la o zi la alta, nu s-ar putea vorbi de limbă literară ca forma cea mai îngrijită a limbii naţionale. Norma asigură echilibru şi stabilitate, barează accesul formelor şi sensurilor neacceptate de întreaga comunitate de vorbitori. Din această cauză în limbă pot coexista forme paralele — una normată şi alta nu - şi numai cînd una din ele cedează definitiv, limba literară o acceptă pe cealaltă ca normă. E cazul, de exemplu, a formei de plural a substantivului **şcoale**, care a cedat locul formei **şcoli** sau a formelor **epoce, ideale, aripe** etc. pe care limba română literară conemporană le recomandă sub forma **epoci, idealuri, aripi.**

Desigur, nu numai limba literară este guvernată de norme. Există şi o normă a limbii vorbite, în caz contrar această variantă funcţională a limbii naţionale ar deveni impracticabilă. Iată aici am ajuns la acel aspect delicat al problemei, care fiind eludat, din cele mai bune intenţii, desigur, lasă loc liber pentru speculaţii şi interpretări teoretice antiştiinţifice.

Afirmam ceva mai sus că în virtutea unor circumstanţe istorice nefavorabile limba vorbită din stînga Prutului se prezintă drept un grai arhaizat şi rusificat al limbii române literare contemporane, din cauza că după 1812 vorbitorii ei au fost izolaţi de comunitatea glotică de bază.

De regulă, perturbarea evoluţiei firesti a unei limbi se produce sub presiunea factorilor politico-

BDD-A27148 © 1994 Revista „Limba Română”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 17:00:10 UTC)

economici, şi nu a celor de natură internă, sistemică. Dacă o limbă evoluează normal, varianta ei vorbită nu are şanse să se transforme într-o limbă de sine stătătoare, adică într-o altă limbă, deoarece, în cadrul unor frontiere politice şi economice unice, atît limba literară, cît şi variantele ei, sunt guvernate de un singur, unul şi acelaşi, diasistem. Cînd o parte a vorbitorilor nimereşte în alte frontiere politice şi economice, limba acestora nimereşte sub impactul altui sistem lingvistic, fapt ce duce la pereclitarea unităţii limbii naţionale ce funcţionează în condiţii politico-economice diferite.

E semnificativ în acest context următorul fapt. Lingviştii consideră că pînă în secolul al VII-lea limba populaţiei romanizate din spaţiul carpato-dunărean şi balcanic era în fond unitară. În secolul al VII-lea, cînd bizantinii renunţă la limba latină ca limbă de stat în favoarea limbii greceşti, după cum observă academicianul I.Coteanu, se întrerupe "contactul dintre graiul populaţiilor romanizate, devenit sau pe cale de a deveni limbă română, şi **modelul cult** la care îşi raportă exprimarea. De aici înainte evoluţia graiului lor devine spontană la nivel popular". Cu o anumită doză de convenţionalism concluzia academicianului Coteanu poate fi extrapolată la situaţia limbii române din secolul al XIX-lea.

Izolarea limbii române din Basarabia de comunitatea lingvistică de bază după 1812, adică în perioada cînd limba română era pe cale să devină limbă literară modernă, a întrerupt contactul limbii vorbite în teritoriul supus ruşilor cu limba literaturii, ştiinţei, învăţămîntului şi culturii din Principate. În consecinţă, limba din Basarabia, adică graiul moldovenesc vorbit aici, a continuat să se dezvolte spontan şi **numai la nivel popular**. Această situaţie durînd prea mult, aproape două secole, a dus la aceea că limba română a populaţiei din stînga Prutului, rămînînd limbă română, a căpătat totuşi, în deosebi la nivel ortoepic şi lexical, unele trăsături specifice.

Ajunşi aici cu raţionamentele să revenim la problema normei şi uzului.

Am mai menţionat că funcţia normei este de a păstra unitatea limbii literare, ceea ce înseamnă în ultimă instanţă, asigurarea succesului comunicării dintre membrii unei comunităţi lingvistice, oricît de mare ar fi teritoriul pe care aceasta îl ocupă într-un moment istoric anumit. Paradoxal, dar în cazul limbii române din actuala Republică Moldova, anume norma literară îngreuiază comunicarea între membrii comunităţii lingvistice cu un grad de cultură diferit. Norma limbii literare e cunoscută şi respectată de o categorie mică de vorbitori, masa vorbitorilor conducîndu-se de norma limbii vorbite, unica cunoscută şi acceptată de ei. Astfel, folosirea într-o discuţie, chiar şi cu un intelectual naţional, a unor asemenea cuvinte ca *fişă, retrovizor, bandă rulantă, sedativ, parter, parbriz, boxă, acar, ială, veioză, agendă, autobasculantă*, etc., etc., reclamă traducerea lor în limba pe care o vorbeşte majoritatea populaţiei. Conform normei limbii vorbite aceste unităţi lexicale se folosesc în ruseşte.

O situaţie interesantă atestăm şi la examinarea altei corelaţii: **limba română literară din Republica Moldova — limba română literară din România**. Să urmărim, de exemplu, cum sunt prezentate unităţile lexicale în dicţionarele explicative, luînd ca bază de comparaţie "**Dicţionarul explicativ al limbii române**", (Bucureşti,1984) şi "**Dicţionarul explicativ al limbii**

BDD-A27148 © 1994 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 17:00:10 UTC)

moldovenești" (Chișinău, Vol. I, 1977).

Constatăm în primul rînd tratamentul diferit al multor elemente lexicale. **DEX**-ul consideră de ex. că **agud (agudă)** sunt elemente regionale și le explică prin **dud (dudă)**; **DELM**-ul explică și **agud (agudă)**, și **dud (dudă)** fără nici o mențiune lexicografică, sinonimizîndu-le. Nu e clar: este **dud (dudă)**, din punctul de vedere al limbii române literare din Moldova, un regionalism sau nu? Care e forma lexicală recomandată de normă?

Exemple, de acest gen pot fi aduse cu zecile, dacă nu chiar cu sutele. Ce concluzie se impune în baza acestor constatări?

Norma literară de la noi a fost extrem de refractară față de inovațiile din limba literară din România, creîndu-se astfel condiții favorabile pentru diferențierea lexicală a celor două variante naționale ale limbii române literare. **Avînd pînă la 1989 funcții sociale amputate, menținută la nivelul unui dialect, limba vorbită în Moldova a fost privată de capacitatea de creație lingvistică, limitată în posibilitatea de utilizare a terminologiilor științifice și tehnice.**

Limba națională evoluează acolo unde instituțiile statului, economia, știința etc. funcționează în această limbă, lucru care nu s-a întîmplat în Moldova pînă la 1989. După acest an - deși a fost declarată statalitatea limbii băștinașilor și deși s-a produs deschiderea spre România - situația nu a evoluat în direcția firească. Declarîndu-și independența, Republica Moldova are institute sociale și administrative proprii, legislație proprie, fapt care - în cazul unei politici lingvistice neadecvate - poate duce, dacă nu la adîncirea diferențelor dintre cele două variante ale limbii române, cel puțin la menținerea lor.

De aici derivă încă o problemă.

Vorbind despre limbă ca formă a culturii naționale suntem conștienți că studiul ei trebuie să țină cont de strînsa interdependență dintre varianta cultă și variantele ei regionale și social-culturale. Aceasta înseamnă că analiza trebuie să se întemeieze pe principii interdisciplinare (a se vedea, I. Coteanu, **Reflecții asupra limbii române ca formă a culturii naționale**, "Limba Română", nr. 3, 1990).

Evoluția și funcționarea limbii naționale - varianta cultă și variantele ei regionale și social-culturale — nu poate fi ruptă de analiza valorilor politice, ideologice, culturale și economice pe care se întemeiază societatea. Iată de ce studiul interdisciplinar al fenomenului în cauză presupune cooperarea forțelor științifice (lingviști, filozofi, politologi, economiști etc.) de pe ambele maluri ale Prutului, pentru ca **limba română — limba națională a Republicii Moldova și a României** — să poată fi studiată în toată diversitatea și unitatea ei.

Investigarea acestui fenomen își așteaptă încă cercetătorii.

BDD-A27148 © 1994 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 17:00:10 UTC)